

**Unkarilaisten sotaikäyvät ylhäissyntyiset esi-isät
(Sotilaallisen ja yhteiskunnallisen järjestelmän
suhteet heimopäälliköiden aikana)**

László KLIMA

Unkarilaisten maahanmuuttajien yhteiskunnallisesta järjestelmästä on kirjoitettu paljon. Tutkielmien tason kirjavuus johtuu paljolti siitä, että käytettävissämme oleva historiallinen lähdemateriaali on kovin niukka. Tunnettu tosiasiahan on, että mitä vähemmän on konkreettista tietoa, sitä enemmän syntyy teorioita.

Se tieto, jonka lähdeaineisto antaa maahanmuuttaneista unkarilaisista, voidaan esittää muutamalla lauseella: unkarilaiset koostuivat seitsemästä heimosta (lisänä oli vielä yksi, kabaarien heimo). Heidän ensimmäinen ruhtinaansa oli Levedi ja heimojen johtajat vanhoivat verivalan. Unkarilaisista tiedetään vielä, etteivät nämä totelleet heimopäälliköitään. (Ks. kronikat sekä Konstantinos Porphyrogenetoksen selonteko Bulcsu- ja Tormás-herttuoiden vierailusta). Eräiden lähteiden mukaan ruhtinaita oli kaksi, heidän arvonimensä olivat *kende* ja *gyula*. (Ks. Džaihaniin tietonsa perustavat kirjoittajat.) Myös heimojen nimet tunnetaan, samoin ne paikannimet, joissa heimonimet ovat säilyneet.

Yhteenvetoa alan tutkimushistoriasta on mahdotonta esittää näin lyhyessä tutkielmassa, siksi keskitynkkin vain tärkeimpiin päälinjoihin. Historiankirjoittajat ovat suurella innolla paneutuneet unkarilaisten heimojen Karpaattien altaassa sijainneiden asutusalueiden tutkimukseen ja heimonimien merkityksen ratkaisemiseen. Tutkijat kiistelevät siitä, kummalla oli suurempi yhteiskunnallinen merkitys, heimoilla vai päällikön johtamalla sukuyhteisöllä. Heimonimiin pohjautuvien paikannimien hajanaista esiintymistä on pyritty selittämään yhteiskunnallisilla jännitteillä ja tietoisella asutustoiminnalla.

Tutkimusten lähtökohtana on ollut vuosisatainen käsitys, jonka mukaan maahanmuuttaneet unkarilaiset elivät heimojen ja sukuyhteisöjen muodostamassa yhteiskunnassa. Hallussamme oleva tieto ja

tähänastiset tutkimustulokset sallivat kuitenkin jopa tämän peruslähtökohdan kyseenalaistamisen.

Lähestykäämme siis tuntemaamme lähdemateriaalia uudesta näkökulmasta: Unkarin heimorakenne palvelikin pohjimmiltaan sotilaallisia päämääriä. Sillä ei ollut merkitystä tavallisessa arkielämässä, vaan vasta ”sotatilan” syttyessä.

Sukuyhteisö ja sukuyhteisöistä koostuva heimo feodalismia edeltäneen aikakauden yhteiskunnallisina käsitteinä yleistyivät viime vuosisadalla eläneiden kansatieteilijöiden ansiosta. Aina etnisten ryhmien muodostumiseen asti yksittäisten ihmisten muodostamien ryhmien yhteistyö tietyn yhteisen päämäärän saavuttamiseksi saattoi kehittyä juuri sukuyhteisö- ja heimotasolla. Verisiteille perustuvat rakenteet palvelivat hyvin tuolloisia päämääriä. Kansainvaellusten aikuisilla aroalueilla heimot ja sukuyhteisöt merkitsivät sitä perustaa, jolta yksittäinen heimo tai useampi sukulaisheimo saattoi kehittyä etniseksi ryhmäksi. Etnisten ryhmien kehittymisen jälkeen heimojen ja sukuyhteisöjen rooli muuttui: ne muodostivat vallanpitäjille ja johtajille sen kehyksen, jonka sisällä yksittäisiä ihmisiä voitiin liikutella keskusjohdon ja päämäärien nimissä. Verisukulaisuuteen perustuva kokonaisuus muuttui vallan välineeksi, ja tarpeen vaatiessa valta oli valmis puuttumaan myös yhteisön rakenteeseen. Tähän suuntaan muuttuneissa olosuhteissa ilmestyivät historiallisiin lähteisiin Euraasian kansainvaellusten aikuiset heimot ja sukuyhteisöt. Tutkimus on tämän jo pitkään tunnustanut. Euraasian heinävyöhykkeillä kansainvaellusten aikaan esiin nousseista kansoista on usein todettu, että niiden heimot ja sukuyhteisöt olivat poliittisia rakenteita (ks. Gyula Németh 1991, 104), jotka enää vain osittain heijastivat niiden verisiteille perustuvaa sukulaisuutta. Tämän unohtaen on tutkimus kuitenkin joskus taipuvainen yliarvioimaan tuon aikakauden heimojen ja sukuyhteisöjen merkitystä verisiteille perustuvina yksikköinä. Heimot ja sukuyhteisöt menettivät verisiteille perustuvina rakenteina merkitystään sen takia, että ne yksittäisten etnisten ryhmien johtavien kerrostumien järjestäytymisen kautta muuttuivat vallan välineiksi.

Lähtökohtanamme oli siis, että unkarilaisten heimorakenteen merkitys kasvoi ”sotatilaan” siirryttäessä. Tämän todistaminen on aloitettava sotatilan tarkemmalla analyysillä. Olen jo eräässä aiemmassa tutkielmassani todennut, että Euraasian heinävyöhykkeellä toimeentulon perusedellytysten turvaamisen jälkeen karjanhoito

johti eräät etniset ryhmät siihen, että niiden talouselämä kehittyi kahtalaiselle perustalle (karjanhoito sekä aseelliset hyökkäykset) (Mária Némethi–László Klima 1992, 175). Tätä on aiemmin tutkinut mm. István Vásáry muinaisturkkilaisen riimukirjoitusmuistomerkkien perusteella. Muinaisturkkilaiset käyttivät omasta yhteiskunnastaan ilmausta *bodun*. Tämä käsite kattoi kaikki muinaisturkkilaiset ja se voidaan kääntää termillä 'kansa' tai 'heimo'. Muinaisturkkilaiset kutsuivat termillä *bodun* myös kaikkia muita tuntemiaan heimoja, kansoja ja jopa valtioita. Heidän jumalansa kohotti muinaisturkkilaisen *bodunin* yläpuolelle oman ihmisasuisen muotokuvansa, *kaganin*. Lähteiden mukaan kansat, joilla ei ole *kagania*, tuhoutuvat eikä heistä enää voi käyttää termiä *bodun*. Ilman *kagania* ei ole kansaakaan. *Kaganilaisen* vallan nimi muinaisturkkilaisilla oli *el*. Ilman *eliä* ei ole *kagania*, eikä siis myöskään *bodunia*. *Kagan* hankkii *elinsä* käymällä sotaa, valloittamalla vieraita heimoja ja kansoja ja kasvattamalla omaa valtaansa. Valta eli siis *el* lisääntyi valloitusten kautta. Valloitetuista kansoista tuli muinaisturkkilaisen yhteiskunnan, *bodumin* jäseniä. (István Vásáry 1983, 194–202.)

Vallan ja valloittamisen kiinteä yhteenkuuluminen todistaa, että valtaeliitti muokkasi yhteiskuntaa sotilaalliseksi, ja yhteiskunnan olemassaolevat rakenteetkin (heimot, sukuyhteisöt) saivat sotilaallisen funktion. Tunnetaan lukuisia sellaisia heimonimiä, jotka viittaavat heimojen sotilaalliseen tehtävään, tietyn heimon asemaan sotilaallisessa hierarkiassa. Monen kansan heimojärjestelmä on jakautunut oikeaan ja vasempaan sivustaan, mikä niin ikään todistaa heimojen sotilaallista funktiota. Nämä tiedot on Gyula Németh koonnut teokseensa ”Maahanmuuttaneen unkarilaisväestön kehitys”. Tarkempi analyysi löytyy jaksoista ”Poliittiseen järjestäytyneisyyteen ja jakautumiseen viittaavat kansannimet” sekä ”Sotatoimiin ja sotilaalliseen asemaan viittaavat kansannimet”. (Gyula Németh 1991, 75–76, 90–91.)

Nämä tiedot todistavat yleisesti ottaen sen, että kansainvaellusten aikana Euraasian heinävyöhykkeellä heimot ja heimojen alaisuuteen kuuluneet alaryhmät olivat etupäässä sotilaallisia yksiköitä. Seuraavaksi meidän onkin pystyttävä todistamaan, että edellä mainittu pätee myös unkarilaisiin.

Historioitsijoiden teoksissa on säilynyt tieto siitä, että maahan muuttaneet unkarilaiset jakautuivat heimoihin. Lähteistä ei kuitenkaan selviä, mitä termi *heimo* tuolloin tarkoitti. Kollegani kielitietei-

lijä Attila Hegedűsin mukaan unkarilaiset ovat todennäköisesti kutsuneet heimojaan termillä *had*. Hiljan ilmestyneessä tutkielmassaan hän toteaa, että heimot syntyivät sotimisen pakosta. Sukuyhteisöä suurempi yksikkö, heimo, saattoi käydä sotaa paremmalla menestyksellä. Tällaisen yksikön nimenä saatettiin todellakin käyttää termiä *had*. *Had* on suomalais-ugrilaista alkuperää oleva sana, jonka merkitys on 'kansaa, joukko, yhteisö'. Tästä merkityksestä seuraa tyypologisestikin merkitys 'sotajoukko' myös muissa kuin suomalais-ugrilaissa kielissä. Sanassa on unkarin kielessä myöhemmin toteutunut melko vahva merkityksen kaventuminen ('yhdessä elävä suurperhe, sukulaisuus'), mutta sanan alkuperäinen merkitys 'joukko' on säilynyt sanonnoissa. (Attila Hegedűs 1992, 112–115.) Tämä kielitieteellinen oletamus tukee käsitystämme, jonka mukaan heimo-päälliköiden kaudella heimot olivat sotilaallisia kokonaisuuksia.

Samaan tulokseen on tullut Árpád Berta tutkielmassaan "Uusi näkökulma turkkilaisperäisiin heimonimityksiimme". Uuden etymologisen sanakirjan perusteella on nimellä *Keszi* merkitys 'pirstale', nimellä *Kér* 'takimmainen, äärimmäinen, viimeinen', nimeä *Jenő* 'sivu, edusta', nimeä *Gyarmat* 'selän takainen' ja nimeä *Kürt* puolestaan 'rinta'. Nämä nimitykset todistavat Árpád Bertan mukaan sen, että heimonimitykset kuvaavat yksittäisen heimon asemaa sotajoukossa. Unkarilaisten heimonimien tulkintaa näin yhtenäiseksi järjestelmäksi tukee myös turkkilainen analogia, jota on tarkemmin selitetty mm. Gyula Némethin teoksen edellä mainituissa kappaleissa. Unkarilainen heimonimijärjestelmä on säilyttänyt myös jäänteitä konkreettisesta historiallisesta jatkumosta siten, että yksittäiset heimonimitykset kattavat osittain toisensa. Aluksi johtava heimo saattoi olla *Megyer*, sitä ympäröivät heimot *Kürt* ja *Gyarmat*. Myöhemmin uudeksi johtoheimoksi tuli *Tarján*, jonka suojaheimoja olivat *Jenő* ja *Kér*. Tällöin saatettiin liittää yhteen heimot *Kürt* ja *Gyarmat*. (Árpád Berta 1989, 6–14.)

Attila Hegedűsin ja Árpád Bertan edellämainittujen artikkeleiden ohella myös kaksi historiallista lähdettä tukee olettamusta maahanmuuttaneiden heimojen ensisijaisesta sotilaallisesta funktiosta.

Ensiksikin Konstantinos Porphyrogenetoksen usein lainattu lause: "Muinaisturkkilaisten kahdeksan heimoa eivät tottele ruhtinaitaan, mutta on sovittu, että jos sota syttyy jossain jokialueella, ne taistelevat yhdessä täydellä antaumuksella ja innolla." (Konstantinos Porphyrogenetos: Valtakunnan hallinta. 40. Käännös: Gyula Mo-

ravcsik.) Yleisen käsityksen mukaan lauseen ensimmäinen osa viittaa Unkarin sisäisiin suhteisiin, mutta **kaksi sivulausetta** kuuluvat olennaisesti yhteen ja – vaikka hieman monimutkaisestikin – Konstantin on halunnut niissä ilmaista sen, että **unkarilaiset tottelevat heimopäälliköitään vasta sotien aikana**. Heimajohtajat olivat siis sotilaallisia päälliköitä, ja heimot sotilaallisia liittoumia.

Toisena lähteenä voimme käyttää Ibn Hajjanin vasta viitisentoista vuotta sitten tunnetuksi tullutta kuvausta unkarilaisten ryöstöretkistä Espanjaan vuonna 942. Lähdetekstin on unkarintanut ja analysoinut Károly Czeglédy. (Károly Czeglédy 1979., 1981., 1982.) Ibn Hajjanin selonteon mukaan hyökkäilevillä unkarilaisilla oli seitsemän johtajaa. Hän luettelee myös johtajien nimet, jotka ovat todennäköisesti peräisin unkarilaisilta sotavangeilta. (Károly Czeglédy 1979, 276., 1982, 456–457.) Károly Czeglédyn mukaan tämä Ibn Hajjanin tieto on ehdottoman luotettava ja tämän valossa legendassa kuvatut Lechin niityn taistelussa tappion kärsineet, kotiinpalaavat ”seitsemän nöyryytettyä unkarilaista” on käsitettävä siten, että vuoden 955 sotaretkillä unkarilaiset taistelivat seitsemän päällikön alaisuudessa. (Károly Czeglédy 1979, 282.) ”Seitsemän nöyryytettyä unkarilaista” voitaneen tulkita siten, että kustakin taisteluyksiköstä eli siis heimosta kotiin palasi vain yksi sanansaattaja. Huolimatta näistä lähdetiedoista, joiden mukaan unkarilaisten sotaväki koostui seitsemästä yksiköstä eli siis todennäköisesti seitsemästä heimosta, Károly Czeglédy on sitä mieltä, ”ettei heimojärjestelmä ja sotilaallinen järjestelmä kattaneet toisiaan unkarilaisten kanssa tiiviissä yhteydessä olleilla turkkilaisilla eikä myöskään aron etäisemmillä itäosilla”. (Károly Czeglédy 1979, 282.)

Itse olen asiasta eri mieltä. Olen jo pyrkinyt osoittamaan, että kun Euraasian heinävyöhykkeellä jokin etninen ryhmä itsenäistyi ja järjestäytyi, sai sen heimo-sukuyhteisö -järjestelmäkin uuden merkityksen: heimot organisoitiin sotilaallisiksi yksiköiksi, joille määrättiin paikka sotaväessä. Vallasta ja arvovallasta käymissään taisteluissa aron kansojen yksittäiset etniset ryhmät häviävät (historian kuluessa joskus jopa useasti), kansat, kansanryhmät hajoavat ja yhdistyvät. Uudet vallanpitäjät organisoivat uudelleen hävinneiden sotaväen, kokoavat heimoja ja jakavat niitä, tarkoituksenaan liittää ne omaan sotaväkeensä. Heimorakenne ja sotilaallinen järjestelmä eivät siis aina eivätkä kaikkien etnisten ryhmien tapauksessa kata toisiaan. **Itsenäisten, aron hierarkiassa merkittävien etnisten**

ryhmien tapauksessa näin kuitenkin tapahtui lähes aina. Maahan muuttavien unkarilaisten heimorakennetta voidaan siksikin pitää sotilaallisena rakenteena. Edellä lainatun Konstantinos Porphyrogenetoksen lauseen loppuosassa todetaankin heimoliitosta, että heimojen johtajat liittoutuivat sotilaallisesti: ”...on sovittu, että jos sota syttyy jossain jokialueella, ne taistelevat yhdessä täydellä antautuksella ja innolla.” (Konstantinos Porphyrogenetos: Valtakunnan hallinta. 40. Käännös: Gyula Moravcsik.)

Peruslähdekohtani mukaan pidän siis heimoja ja sukuyhteisöjä sotilaallisen järjestelmän osina. Tarkastelkaamme nyt lähemmin sukuyhteisöjä. Sukuyhteisöjen tehtävää lähestyn ensiksi kielellisestä näkökulmasta.

Sukuyhteisöjen nimitys oli päälliköiden aikana *nem*. Unkarilaiset tutkijat ovat jo pitkään tutkineet termin *nem* alkuperää. Géza Nagy esitti vuonna 1894, että *nem* liittyy alkuperältään sanaan *név* eli se olisi näin ollen alkuperältään suomalais-ugrilainen sana. Hän järkeili, että sillä, jolla on *nem*, on myös **isältä** peritty nimi, mikä puolestaan olisi mahdotonta naispuolisessa perintöhaarassa, eli nimitys on yleistynyt miespuolisen perintöhaarajärjestelmän levitessä. (Géza Nagy 1894, 229.) Kielitieteilijät eivät ole Géza Nagyin näkökulmaa hyväksyneet, yleisen käsityksen mukaan *nem* on alaanilainen lainasana unkarin kielessä. (Ks. János Balázs 1975, 288.) János Balázs palasi kysymykseen vuonna 1975 artikkelissaan ”Unkarin sukuyhteisökäsitteen kielihistoriallinen tausta”. Ajankohtaiseksi tämä tuli siksi, että Jenő Szűcs pyrki artikkeleissaan analysoimaan termiä *nem* ja *nemzet* myös kielitieteen näkökulmasta siten, että tuloksista voitaisiin vetää myös historiallisia johtopäätöksiä. (Jenő Szűcs 1992, 159–172.) János Balázs palasi Géza Nagyin etymologiaan ja todisti, että *nem* ja *név* ovat saman sanan kahden eri ugrilaisen murteen toisintoja, joiden merkitys kielen kehityksen aikana on eriytynyt. Tämä ei ole poikkeuksellinen kielellinen ilmiö, ovathan unkarin sanat *faj* ja *fi-* palautettavissa yhteiseen kantasanaan.

Sanan *nem* johdos on *nemes* ’ylimys, aatelinen’. *Nemes* -sana on kehittynyt sanasta *nem* nominista nominin johtavalla *-s*-johtimella. *-s*-johdin on tässä tapauksessa nomen possessoris, joka ilmaisee siis jollakin varustettua ominaisuutta. Sanan *nemes* merkitys on siis: varustettu *nemillä*, *nemiin* kuuluva. (Katalin Bartha-D. 1958, 107.) Sanasta käykin ilmi, että ylimyksenä oleminen eli siis erioikeuksien omaaminen tarkoitti alun perin johonkin sukuyhteisöön, *nemiin*

kuulumista. Asiakirjatkin kertoivat ylimyssäätyyn kuuluvista, mihin *nemiin* he sitten kuuluivat, sillä erioikeuksien lähteenä oli nimenomaan juuri syntyperä. 1200-luvulla asiakirjoissa esiintyvät *genusit* olivat toisarvoisesti kehittyneitä hallitsijasukuyhteisöjä, joiden joukkoon kuuluivat myös päälliköiden ajalta peräisin olevat *nemit*. (György Györffy 1959, 1–15.) Tämä yhteys on säilynyt unkarin sanassa *nemes* siten, että se on peräisin sanasta *nem*. Anonymus edustaa Gestassaan näitä muinaisia *nemejä* ja toimii heidän puolestapuhujanaan. (György Györffy 1977, 21.)

Kaikesta edellä mainitusta voidaan mielestäni vetää se johtopäätös, että päälliköiden aikana *nemit* eli sukuyhteisöt **eivät ulottuneet koko yhteiskuntaan**. Maahantulosta valtionperustamiseen ulottuneella aikakaudella sukuyhteisöihin kuuluneet (*nemesit*, 'ylhäiset') saattoivat hankkia erioikeutensa vain yhdellä tavalla: sotilaspalvelulla. Heimopäälliköiden kaudella sukuyhteisöt tarkoittivat siis pysyvän sotilaspalvelun suorittajia, joista muodostui "pysyvä miesvahvuus". Aiempaa *nemeistä* esittämäämme käsitystä tarkentaaksemme olen sitä mieltä, että heimopäälliköiden aikana yhteiskunnallisessa hierarkiassa **noteerattiin vain yhteiskunnan keski-kerroksen *nemit***, koska yksittäisten "ylimysten" kuuluminen tiettyyn *nemiin* ilmaisi heidän tehtävänsä: aseellisen palveluksen. Tämä näkemys ei tunnu kovinkaan epätodennäköiseltä, jos ajattelemme, että *nemien* tai *ágojen* oguz-tyyppinen ($6 \times 4 = 24$) jako oli ominaista myös keskiajan *székelyläläisille*, mutta ei tuolloinkaan koko kansalle, vaan **ratsumiesten keskiluokalle**, kuten György Györffy on jo aiemmin todennut. (György Györffy 1958, 80–85.) Tämä *székelyläläisen* yhteiskuntarakenteen piirre saattaa olla peräisin jo heimopäälliköiden ajalta tai se ollaan voitu kehittää silloisen järjestelmän mallin pohjalta Unkarin valtiojärjestelmän kehittymisen aikana. Yllä mainittuun viitaten totean, että Unkarin sotilaallisen järjestelmän, heimoihin jaetun sotaväen ytimenä ovat olleet heimojen alaiset *nemit*.

Tämä sotaväki ei kuitenkaan vielä ollut valmis, sen voima oli tuskin riittävä laajempiin sotilaallisiin tehtäviin. Asepalvelukseen otettiin "pysyvän miesvahvuuden" lisäksi tarvittaessa lisää sotilaita. Ryöstöretkillä ratsumiehinä palvelleet "asevelvolliset" valittiin mitä todennäköisimmin keskiluokasta. Jako kymmenen ja sadan miehen ryhmiin helpotti paitsi verottamista myös sotapalvelukseen ottamista. (György Györffy 1973.) Oli siis olemassa sellaisia aatelit-

tomia, jotka olivat sidotut sotilaspalvelukseen. Unkarin historian-tutkimukselle on ollut suuresta merkityksestä Gusztáv Heckenastin tutkielma (1970), jossa hän luettelee historiallisten lähteiden joukossa myös palveluammatteihin viittavat paikannimet. Hänen mukaansa ammattia tarkoittavat paikannimet ovat jäänteitä ensimmäisestä organisoitumisesta, ja ne ovat saattaneet kehittyä jopa välittömästi maahanmuuton jälkeen, mutta viimeistään 900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. (Gusztáv Heckenast 1970, 50–51.) Jos oletamme, että oli olemassa asepalveluun sidottu aatelistoon kuulumaton luokka, voimme kysyä, onko heihin viittaavia paikannimiä säilynyt. Kysymykseen on ilman muuta vastattava myönteisesti. Ja kaiken lisäksi on ilmeistä, että ne ammatteihin viittaavat paikannimet, jotka periytyvät paimentolaiskaudelta, ovat ammatteihin viittavien paikannimien suurin ryhmä. Nämä ovat **heimonimet sisältävät paikannimet**. Heimonimiin viittaavat paikannimet ovat syntyneet samalla aikakaudella kuin Gusztáv Heckenastin keräämät ammatin sisältävät paikannimet ja myös tämä todistaa, että heimonimeä kantavilla asutusalueilla on paikoittain asunut sotilaspalveluun sidottuja aatelittomia. Heimonimiä sisältävistä maantieteellisistä nimistä on kirjoitettu erittäin paljon. Niiden alkuperää käsittelevistä teorioista ei kuitenkaan yksikään ole saanut yleisesti hyväksyttyä kannatusta, mikä on ehkä selitettävissä näiden teorioiden monimutkaisuudella ja keinotekoisuudella. Itse olen sitä mieltä, ettei heimopohjaisten paikannimien ympärille voi koota kokonaisia suuria teoriajärjestelmiä. Yhtä hyvin kuin yksittäiset paikannimet viittaavat paikkakunnalla asuneiden ammatteihin ja palveluiden luonteeseen, heimonimen sisältävät paikannimetkään eivät viittaa enempään kuin vain siihen, missä heimossa tietyllä alueella asuneet suorittivat soti-laallisen palveluksensa.

Edellä mainitun pohjalta edessämme on siis heimopäälliköiden kauden sotilaallisista näkökulmista järjestetty yhteiskunta: **heimot** muodostivat sotajoukon eri yksiköt ja heimojen alaisuuteen kuuluneisiin **sukuyhteisöihin** kuuluivat yhteiskunnan pysyvästi soitaakäyvä ja tätä kautta tiettyjä erioikeuksia nauttiva kerros. Heimoihin jaettiin kymmen- ja satajärjestelmän mukaisesti sotilaspalveluun määrätty **aatelittomat**. Myös järjestelmään kuuluvat nimitykset säilyivät: heimoja kutsuttiin *hadeiksi*, *hadin* johdossa olevan päällikön nimi oli ehkä *úr* ja sukuyhteisön, eli siis *nemin* päällikkö saattoi olla *bő*.

Unkarin yhteiskunnan sotilaallisen organisaation päämäärä oli sama kuin aron muilla kansoilla: johtajien ja tätä kautta myös kansan vallan asteittainen laajentaminen ympäristössä elävien alueelle, sekä suojautuminen muiden kansojen vastaavilta pyrkimyksiltä. (István Vásáry 1983.) Tähän järjestelmään kuului olennaisena osana sotilaallinen toiminta, nk. ryöstöretket. Järjestelmän kriisi johtui siitä, että Karpaattien altaaseen asetuttuaan unkarilaiset joutuivat uuteen ympäristöön, alueellisesti organisoitujen maanviljelyä harjoittavien kansojen suhteellisen tiheään asuttujen valtioiden naapuruuteen. (Heidän aiemmilla asuinalueillaan tällainen oli ollut vain Bysantti). Tämä ympäristö reagoi aivan uudella tavalla unkarilaisten hyökkäyksiin. Vaikka hyökkäysten uhriksi joutuneet kansat pakenivatkin lyhyeksi ajaksi, ne palasivat aina alkuperäisille asuinalueilleen. Heidän elämäntapansa satoi heidät asuinpaikoilleen. Unkarilaisten elämäntapa ei voinut olla heille tavoiteltava esimerkki, eikä kulttuureilla voinut olla paljon yhtymäkohtia. Unkarilaisten vetäytymisen jälkeen kaikki palautui ennalleen. Ryöstöretkien tuloksena unkarilaisten asuinalueet eivät laajentuneet eikä myöskään heidän lukumääränsä kasvanut.

Tämän takia jo alkuvaiheen Länsi- ja Etelä-Eurooppaan suunnattu toiminta tähtäsi ainoastaan taloudellisiin päämääriin. Murroksen unkarilaisessa yhteiskunnassa aiheutti todennäköisesti se, että asepalvelusta suorittavien aatelittomien ei ollut enää yhtä houkuttelevaa osallistua vieraiden valtojen poliittisia intressejä ajaviin ryöstöretkiin. Kaukaisilla sotaretkillä saavutetut tulokset eivät olleet suhteessa niihin uhrattuihin voimavaroihin, heidän osuutensa ryöstösaalista jäi minimaaliseksi ja myös sotaretkien aatteellinen sisältö menetti merkityksensä: ne eivät enää palvelleet puolustusta sen enempiä kuin unkarilaisten vallan kasvattamistakaan. Kaksi kärsittyä sotilaallista tappiota (Merseburg ja Augsburg) teki myös johtajille selväksi sen, että heidän on perustettava valtansa uudelle pohjalle: valtaa ei voi saavuttaa vieraita vastaan taistelemalla, vaan siten kuin Karpaattien altaassa eläneet kansat olivat jo aiemmin tehneet.

Edellä luonnosteltu malli sulautuu heimopäälliköiden kauden yhteiskunnasta muodostuneeseen historiallis-ärkeologiseen teoriaan seuraavasti: heimoja ja sukuyhteisöjä ei pidetä alueellisina yksiköinä. Tämän seurauksena keskimääräistä suuremman omaisuuden omaavien sukuyhteisöjohtajien sekä heimojen johtajien (jotka samalla olivat oman *neminsä* johtajia) *uruszág* ei ollut sama kuin hei-

mojen alue. Erioikeutettuihin kerroksiin kuuluvina ryhminä *nemit* todennäköisesti hallitsivat alueita. Olen sitä mieltä, että myös nämä sukuyhteisöalueet olivat pikemminkin sukuyhteisön arvovaltaisimman jäsenen (jäsenten) vaikutuksen alaisuudessa, niistä eivät päättäneet sukuyhteisön kaikki jäsenet yhtäläisin oikeuksin. Tämä oletta-
mus ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että sukuyhteisötiloista kehityi feodaalisen Unkarin valtion alueelliset yksiköt, linnaläänit.

Sukuyhteisöt muodostavan sotilaallisen keskiluokan olemassaolo on yleisesti hyväksytty teesi ammattikirjallisuudessa, tähän olen lisännyt vain sen, että *nemit* ovat alkuperältään sotilaallisia yksiköitä ja olen pyrkinyt osoittamaan, että aatelittomat eivät ole voineet kuulua *nemeihin*. Tutkimustulokset ovat yleisesti ottaen päätyneet samaan tulokseen sitä kautta, että sukuyhteisöistä puhuttaessa käsitel-
lään aina ylempää tilanomistajaluokkaa.

Ryöstöretkeläisten yhteiskunnallisen perustan kannalta mielipiteeni asettuu kahden ääripään välille. Olen sitä mieltä, että ryöstöretkiin ei osallistunut vain aseellinen keskiluokka ja aatelittomat vaan edustettuina olivat kaikki yhteiskuntakerrokset.

Kun olemme määritelleet heimonimiin perustuvat paikannimet sotilaspalvelua suorittavien asuinpaikoiksi, en ole pitänyt mahdollisena, että näiden paikannimien taakse olisi kätkeytynyt jonkinlainen monimutkainen järjestelmä. Heimonimiin perustuvien asutuspaikkojen liittyminen heimopäälliköiden aikana olemassaolleisiin sotilaallisiin järjestelmiin **antaa kuitenkin tietoa** näistä paikannimistä. Mikäli emme puutu niihin tapauksiin, jolloin jo sotilasjärjestelmän hajoamisen jälkeen jonkin heimonimeen perustuvan asuinpaikan asukkaat yhdessä muuttivat pois ja veivät mukanaan myös paikannimen, heimonimiin liittyvän nimikäytännön on **täytynyt lakata** Unkarin valtion perustamisen jälkeen, sillä feodaalinen Unkarin valtio perusti myös sotaväkensä uudelle pohjalle.

Maahantulosta valtion perustamiseen ulottuvan aikakauden kalmistoja tutkittaessa olisi houkuttelevaa pitää Gyula Lászlón tapaan suurperhekalmistoja yksinkertaisesti sukuyhteisöjen kalmistoina. Valtaosa tutkijoista onkin tällä kannalla pitäessään näitä aseellisen keskiluokan hautauspaikkoina. (esim György Györffy 1983.) László Révészin mukaan nämä Koillis-Unkarin kalmistot ovat kuitenkin **ruhtinaan saattueiden** hautauspaikkoja. (László Révész 1991, 625.) Oman käsitykseni mukaan jälkimmäinen selitys vaikuttaa todennäköisemmältä. Tältä pohjalta yhteen yksittäiseen kalmistoon on voitu

haudata jopa useitakin sukuyhteisöjen ja heimojen päälliköitä, tai voimme lähteä myös siitä, että nämä paikat ovat olleet arvokkaimpien *nemien* kalmistoja.

Sukuyhteisöön kuuluvista sotilaista keskimääräisen omaisuuden omaavia voidaan etsiä rahvaan kalmistojen rikkaimmin varustetuista haudoista. Rahvaan kalmistojen erikoistumisen on käsitykseni mukaan Károly Mesterházy oivallisesti selvittänyt. (Károly Mesterházy 1980, 41.)

Lopuksi muutama sana käyttämästäni tieteellisestä metodista: osaa lähteistä painottaen olen pyrkinyt liittämään ne sellaiseen loogiseen järjestykseen, joka sopii aikakaudesta luotujen tietojemme kokonaiskäsitykseen, sitä valtaosiltaan tukien ja analysoiden. Tällaisia järjestelmiä voitaneen koota useampiakin, ja niiden kokoaminen olisi hyödyllistäkin, sillä eräs tie kohti tuntemattoman tunnistamista on eri mahdollisuuksien punnitseminen ja vertaileva analyysi.

Kirjallisuus

- Balázs János 1975: A magyar nemzetfogalom nyelvtörténeti előzményei. Magyar Nyelv (LXXI) 288–299.
- Berta Árpád 1989: Új vélemény török eredetű törzsneveinkről. Keletkutatás, 1989 tavasz. 3–17.
- D. Bartha Katalin 1958: A magyar szóképzés története. Magyar történeti szóalaktan II. Budapest.
- Györffy György 1958: A nemzetség. A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. 1. Századok (92) 12–87.
- 1959: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest.
- 1973: A tízes és százas szervezet. MTA II. Oszt. Közl. 57–64.
- 1977: Bevezető. Anonymus: Gesta Hungarorum. Budapest. 7–23.
- Heckenast Gusztáv 1970: Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban. Budapest
- Hegedűs Attila 1992: Had. Emlékkönyv Rácz Endre 70. születésnapjára. Budapest. 112–115.
- Mesterházy Károly 1980: Nemzetségi szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Budapest.
- Nagy Géza 1894: Egy pár szó a szkítákról. Ethnographia, 223–238.
- Németh 1991: A honfoglaló magyarság kialakulása. Második, bővített, és javított kiadás. (Szerk. Berta Árpád.)

- Némethi Mária–Klima László 1992: Kora avar kori lovas temetkezések. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. XXX–XXXII (1987–1989). Nyíregyháza. 173–244.
- Révész László 1991: Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1984/85-2. 615–639.
- Szücs Jenő 1992: "Gentilizmus". A barbár etnikai tudat kérdése (1970). Szeged. 11–266.
- Vásáry István 1983: Nép és ország a türköknél. Nomád társadalmak és államalakulatok (Szerk. Tőkei Ferenc.) Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 18. Bp. 189–213.